

הגאון רבי זלמן נחמיה גולדברג שליט"א אב"ד בירושלים

כבוד מכון מדעי טכנולוגי להלכה
הנני מוסר לכם מאמר הלכתי בעניינים שעוסק בהם
המכון, לעיני חמי זכר צדיק לברכה.
והנני בזה להכיר טובה על הקמת קרן המלגות לברורי
הלכה על שם מרן הגרש"ז זצ"ל.

בישול ברוד שמש בזמננו

שרי, ויש לומר כיון דבעלמא במקלקל פטור
אבל אסור הכא משום צורך שבת מותר
לכתחילה וכו' עכ"ל. והכא נמי נאמר לענין
מבשל בשבת שלצורך שבת מותר לכתחילה,
ואף שבתולדות חמה אסור לכתחילה משום
גזירה משום תולדות האור ולא הותר לצורך
שבת יש לחלק בין גזירה לאיסורי דרבנן
אחרים. נוכן מצינו שהתירו לגבל קלי מעט
מעט. ועיין במ"ב סימן שכ"א אות נב שכתב
וז"ל ואפילו לשאר פוסקים דס"ל דקמת קלי
בר גיבול הוא וחייב מן התורה כשגבלו מ"מ
גם הם מודו דעל ידי שינוי דמעט מעט שרי
בקמח קלי, אכן נראה שיש שם טעמים
אחרים להיתר עיי"ש].

ב. עוד יש לומר לפי מה שכתב רש"י בדף
עד שלכן העושה חבית בשבת חייב ו'
חטאות והעושה תנור חייב שמונה, שבתנור
יש גם מלאכת מכה בפטיש בזה שמורת טיט
על התנור לעבותו שיהיה עב וישמור חומו,
אבל בעשית חבית אין מכה בפטיש שמאליה
נגמרה בתנור, ונתקשו בדבריו שהרי אחד
מו' החטאות שחייב על עשית החבית הוא
מלאכת בישול, ומה הפרש בין בישול לגמר
עשית הכלי שהרי שני המלאכות נעשים
מאליהם על ידי האש, ותרצו אחרונים

א. במשנה שבת לח, ב ולא יפקיענה
(לביצה) בסודרים לא ישכרנה על סודר
שהוחם בחמה כדי שתצלה מחומו של סודר.
בגמ' שבת לט. נתבאר שלבשל בחמה כו"ע
לא פליגי דשרי בתולדות האור כו"ע לא
פליגי דאסירי כי פליגי בתולדות החמה מר
סבר גזרינן תולדות חמה אטו תולדות האור
ומר סבר לא גזרינן. וברש"י בחמה בשמש
דשרי דאין דרך בישולו בכך וחמה באור לא
מיחלפה. ובפשטות נראה מרש"י שטעם מה
שמותר לבשל בחמה הוא משום שלא
אורחיה. אכן יש על כמה תמיהות וחלק
מצינו באחרונים. דא"כ למה מותר לבשל
בחמה לכתחילה, והרי כל מלאכה שעושה
שלא כדרך לא מצינו שמותר לכתחילה אלא
שפטור אבל אסור, וכמו שמפורש במשנה פ'
המצניע המוציא וכו' כלאחר ידו ברגלו וכו'
פטור שלא הוציא כדרך המוציאין, והרי כל
פטורי שבת פטור אבל אסור. אכן יש לדחוק
ולומר שכל שעושה לצורך אכילה מותר
לכתחילה. וכסברה זו כתב בחידושי
הרשב"א דף קמו ד"ה מתניתין וז"ל שובר
אדם את החבית לאכול ממנו גרוגרות פירש
רש"י שאין במקלקל שום איסור שבת, ואינו
מחזור דאי משום מקלקל לכתחילה מי

ומכּוּה, וכמו שאמרו בגמ' חולין ח, א, שחין ומכּוּה מטמאין בשבוע אחד בשני סמנים בשער לבן ובפשיון ולמה חלקו הכתוב (בשתי פרשיות ופירש משפט כל אחת בה ולא צירפם יחד שהרי משפטן שוה והיה לו לכתוב כי יהיה בו בעורו שחין או מכּוּה) שאין מצטרפין זה עם זה (לשיעור נגע כגריס חצי פול שאם עלה בו חצי גריס מחמת חום מכה שלא על ידי האור וחצי גריס אצלה על ידי כוּוֹית האור אין מצטרפים, שחין לשון חמימות כמו שנה שחונה וכמתרגם יונתן חמוּתי ראיתי אור שחנינית) ותניא איזה שחין ואיזה מכּוּה לקה בעץ ואבן (הכהו בכח באבן אפילו בלא חבורה דכל מכה מתחמם הבשר מיד על ידי הכאה) בגפת (שהטמין ידו בפסולת של זתים והוא חם מאד מאיליו ונכוה) בחמי טבריה וכל דבר שלא בא מחמת האור לאתוּי אבר מעיקרו (מקום שעוקרים את העופרת והוא חם) ואיזהו מכּוּה נכוה בגחלת ברמץ בסיד רותח וכל דבר שבא מחמת האור לאתוּי חמי האור ע"כ. ומאחר שחזינן שהתורה חלקה בדיני נגעים בין חום הבא מאור ובין חום שאינו בא מחמת האור לכן בכל התורה כולה אינו נידון בישול אלא באור ולא בבישול בחום שלא בא מחמת אור, ומה שכתב רש"י שלכן מותר בשבת לבשל בחמה משום שלא אורחיה אין כוונתו שהוא שלא כדרך ופטור מדין מלאכת מחשבת, אלא הסברה שאנו מניחים שבישול בשבת היינו באור ולא בחמה כיון שאין דרך לבשל בחום שלא מחמת האור, ולכן בל"ט מלאכות אינם נכללות במלאכת בישול, שהרי במשכן לא היה בישול בחום שלא בא מחמת האור. אכן אם היה הדרך לבשל גם בחום שלא מחמת האור לא היינו אומרים

(מנח"ח ועוד) שסובר רש"י שחייבים על בישול כיון שכך היא דרך מלאכת בישול חייבים עליה גם אם זה נעשה בגרמא, וכמו שאמרו ב"ק ס. בזורה ורוח מסייעתו שחייבים בשבת אף שאינו אלא גרמא מ"מ חייבים משום שמלאכת מחשבת אסרה תורה, ולכן גם מבשל בשבת חייב, אבל מכה בפטיש אין בו משום מלאכת מחשבת כיון שניתן להכות בפטיש גם בידים ולא רק בדרך גרמא, ומעתה יש לומר שלכן מותר לכתחילה לבשל באופן דלא אורחיה שבמבשל בלא אורחיה אין מלאכת מחשבת וחזר להיות גרמא וגרמא בשבת פטור, ומצינו שבמקום הפסד כמו בדליקה התירו לכבות בגרמא, ולכן מותר גם לצורך אכילה לבשל בחמה דלא אורחיה.

אכן עדיין יש קושיות גדולות על סברה זו, שהנה מותר לבשל גם בתולדות חמה לרבי יוסי, וגם רבנן לא פליגי עליה אלא משום גזירה אטו תולדות האור, וקשה והרי לבשל בתולדות חמה בסברא אין יותר אורחיה אם החום בא מאור או מחמה. וכן הוכיח מו"ח זצ"ל מחמי טבריה שאם הסיבה לחום המים מאש הגיהנם חייבים על בישול בהם, ואם החום בא לא מאש אין חייבים על בישול בהם, והרי אין הסיבה משפיעה על אורח האנשים אם לבשל בהם, וכן קשה מכל תולדות חמה, שהרי אחר שנתחמם בחמה הדרך לבשל עליו מה נאמר כיון שהתולדה נתחמם שלא כדרך שוב אין חייבים על בישול בהם אף שהם כדרך, אם נאמר כן יוצא שכל שהובער אש שלא כדרך כגון שהובער כלאחר יד לא יתחייב המבשל בהם לא שמענו.

ג. ונראה לומר שעיקר הדבר שחום שאינו בא מהאש אינו נידון כחום נלמד משחין

אחרים, ולכן נושא חולה או מת חייב אף שלא נשאו דברים אלו במשכן, וכן בחי שנושא עצמו, וזה אינו דומה לגמרי לדבר אחר כיון שהחי מיקל, והרי שנים שנשאו פטור אף שבאופן כזה שזה יכול וזה אינו יכול היכול חייב אבל עכ"פ יש מקום לחלק קצת, וכל שיש חילוק קצת אין חייבים עליו שאינו דומה למלאכת המשכן.

ה. וכן נראה לבאר מה ששינונו בשבת צב, ב, המוציא ככר לרשות הרבים חייב הוציאו שנים פטורין לא יכול אחד להוציאו והוציאוהו שנים חייבין ור' שמעון פוטר, ובגמ' במאי קא מיפלגי בהאי קרא ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ בעשותה ר"ש סבר תלתא מיעוטא כתיבי נפש תחטא אחת תחטא בעשותה תחטא חד למעוטי זה עוקר וזה מניח נדכל כמה דלא כתיב אלא חד מיעוט מסתברא דהאי הוא דממעט דהאי קא עביד פלגא והאי פלגא וליכא חד דמסייע בכולהו וחד יתירא למעוטי אע"פ דעבדי כי הדדי דהווי עביד כולה והאי עביד כולה ומיהו זה יכול וזה יכול הוא דממעט דלאו אורחיה למעבדה בתרי, וחד יתורא למעוטי תו זה אינו יכול וזה אינו יכול דאע"ג דאורחיהו למעבד בתרי מעטינהו וכו' וחד למעוטי יחיד שעשאה בהוראת ב"ד. ויש להקשות אם לאו אורחיה להוציא משא בשנים בשכל אחד יכול א"כ נפטור מטעם מלאכת מחשבת כשאר אופנים כלאחר יד, ככותב בשמאל ומוציא משא על ראשו, ומה צריך לקרא דבעשותה, ובע"כ שאין זה שינוי גמור מה שמוציאין בשנים משא שיכול אחד להוציא שיתמעט ממלאכת מחשבת, ומ"מ כיון שיש קצת סברה שאינו דומה לזה יכול וזה יכול תו אינו מתמעטים

שנלמד ממשכן שרק כמה שבישלו במשכן כמו שלא אומרין בשאר מלאכות שרק בדבר שהיה במשכן כגון אם יוציא אדם דברים בשבת שלא היו במשכן בודאי שלא נאמר שאין חייבין על הוצאה רק על עשרה דברים שנדבו במשכן, וכן אם מבשל על אור שבא מנפט או מגז או במים שהוחמו באור חייבין אף שלא היה זאת במשכן, ולכן אם היה הדרך לבשל באור השמש שוב לא היינו מתירין בגלל שלא היה במשכן, אבל אם יש קצת סברה אפילו שהסברה אינה מכרחת מ"מ שוב אין למדין ממשכן.

ד. ודבר זה מצינו בגמ' בשבת צ"ג ב' המוציא את החי פטור, ובגמרא שם אמרו הטעם שחי נושא עצמו, ובתוס' שם צ"ד א' ד"ה שהחי וז"ל תימא לר"י למה פטור דאי משום שהחי מקל עצמו והלא אפילו במשא קל חייב, ואם משום שנים שעשו הא הוי זה יכול וזה אינו יכול שאין הנישא יכול לישא עצמו בלי הנושא והנושא יש לו כח לשאת אפי' היה מת, ואומר ר"י דממשכן גמרינן שלא היו נושאין דבר חי שהתחשים והאילים היו הולכין ברגליהם והחלזון מיד היו פוצעין אותו טרם ימות דכמה אית ביה נשמה טפי ניחא ליה וכו' עכ"ל. ולכאורה דברי התוס' תמוהין, שאם כן איך אמרו בגמ' טעם אחר שחי נושא עצמו, אכן לפי דרכנו מובן, שאם באנו לחלק בין נושא חי לנושא דבר אחר אין מקום לזה, שכמו שלא נחלק ונאמר שדברים אחרים שלא נשאו במשכן והם כל דבר שלא היה נחוץ למלאכת המשכן שאין חייבין על נשיאתו, שבודאי אין סברה לומר כן, שלא בעינן שיהיה ממש אותו דבר עצמו במשכן, ולכן חייבין על הוצאת חלב שלא היה חלב במשכן, ולכן גם אין לחלק בין חי לדברים

מקרא חד זה יכול וזה יכול וזה אינו יכול וזה אינו יכול.

ו. והנה בשנים שעשו עבירה אחת בשאר עבירות מה דינם נראה שנחלקו בזה תוס' והרמב"ם עם רש"י ורשב"א שבגמ' ב"ק י, ב, בהכוחו עשרה בני אדם בעשר מקלות בין בבת אחת בין בזה אחר זה כולם פטורין [שלא נודע על ידי מי נהרג – רש"י, ר"י בן בתירא אומר בזה אחר זה האחרון חייב, והקשו בתוס' נג, ב, ד"ה לענין על מה שאמרו בגמ' שם ששור ואדם שדחפו אדם לבור לענין כופר שור חייב אדם ובור פטורין, וקשה למה שור משלם כופר והרי כמיתת הבעלים כך מיתת השור וא"כ השור פטור ממיתה שהרי זה כהכוחו עשרה בני אדם בעשר מקלות שכולם פטורים, וכל שאין השור בסקילה הבעלים פטורים מכופר, ותרצו שלא דחפוהו שניהם בבת אחת, ורשב"א בחידושי תירץ דע"כ לא אמרו אלא בשהכוחו בעשר מקלות דליכא איש כי יכה כל נפש אבל הכא כיון שדחפוהו ביחד כחד חשבינן ליה וכו' עכ"ל, ונראה שבהכוחו עשר מקלות כיון שאי אפשר לצמצם נמצא שכל אחד ספק אם היה אחרון ולכן פטור, ובזה מובן מה שכתב רש"י שפטור בבת אחת שלא נודע על ידי מי נהרג, ואם הכוחו בבת אחת מה לא נודע, והרי הכל נודע לנו שנהרג על ידי שניהם יחד, אלא כיון שאי אפשר לצמצם נמצא שלא נודע מי אחרון.

אכן הרמב"ם בפ"ד מרוצת ה"ו ז"ל "הכוחו עשרה בני אדם בעשרה מקלות ומת בין שהכוחו בזה אחר זה בין שהכוחו בבת אחת כולן פטורים ממיתה ב"ד שנאמר כל נפש אדם עד שיהיה אחד שהרג כל הנפש, והוא הדין לשנים שדחפוהו או שכבשוהו

לתוך המים", וכו', עכ"ל, הרי שהרמב"ם חולק על הרשב"א וסובר כהתוס'.

והנה בגמ' ב"ק מ"ח שניהם (המזיק והניזק) ברשות (כגון שהיו מהלכין ברשות הרבים), או שניהם שלא ברשות (כגון שנים שרצים ברשות הרבים או מהלכין ברשות אחר שלא ברשות) הזיקו (בכח) חייבין הוזקו (היינו שהניזק הוזק מכח הניזק שנתקל במזיק) פטורין (והא דתנן שנים שהיו מהלכין ברה"ר והזיקו זה את זה פטורין ההוא הזיק הוזקו ולא דק בלישנא – רש"י). ובהגהות הגר"א ב"ק ל"ב תוס' ד"ה שנים כתב וז"ל "והרמ"ה כתב דהזיקו ממש ופטורים הואיל ותרוויהו עבדי מעשה", עכ"ל. ונראה שסברת החילוק בין שניהם ברשות או שניהם שלא ברשות שבהזיק חייב והוזק פטור ואילו כשהמזיק שלא ברשות והניזק ברשות חייב גם בהוזק הוא משום שאדם המזיק שחייבה תורה הוא על שני דרכים, א' שמזיק הרי הוא ככל איסורי תורה כרוצח ומחלל שבת שאינו חייב אלא ברצח בכוחו אבל רצח בגופו בלי כוח אינו רוצח, וכמבואר בחידושי ר"ח בהלכות יסודי התורה שאם דחפו לאחד ברצונו על תינוק ונהרג אינו רוצח כיון שלא הרגו בכוחו, וכן הוא מזיק. ב' שחייבה תורה אדם שהזיק בגופו, ואף שבכל איסור תורה אין חייבין על מה שעושה בגופו, אבל חייבה תורה על זה שאינו שומר גופו, וכמו שחייבה תורה על שורו ואשו ובורו שהזיקו, ולכן ההולך ברה"ר וקורה בידו ועמד ועל ידי כך נשברה החבית חייב, שכל שהמזיק שלא ברשות והניזק ברשות חייב המזיק מחמת חיוב שמירה על גופו, אבל בשניהם ברשות או שניהם שלא ברשות שאין לחייבו מחמת שלא שמר גופו, שכל שהולך ברשות

אינו צריך שמירה יותר, וכן אינו חייב בשמירה לגבי מי שהולך שלא ברשות, אז חייב רק אם הזיק בכוותו וחיוב כמו רוצח, והנה באם הוזק מחמת כוח של שניהם של המזיק ושל הניזק בזה דעת רש"י שחייב, והולך לשיטתו שסובר כהרשב"א בשנים שהכו במקל אחד שחייבין שניהם, והרמ"ה פוטר שסובר כהרמב"ם שפוטר לגבי רוצח. ז. והנה לפי זה לדעת הרשב"א ורש"י ברוצח חייבין שנים שהרגו מה שנתמעט מקרא דואם נפש אחת שנים שהוציאו צריך לומר שהמיעוט רק בשבת שלא אורחיה, וגם מובן למה צריך קרא למעט שנראה שבלי קרא היה חייב, ולדעת הרמב"ם ותוס' שסוברים שבכל דיני התורה שנים שעשו פטורים מה שצריך קרא לפטור בהוצאה בשבת יש לומר שמהאי קרא דואם נפש אחת מזה למדו בכל התורה שנים שעשו פטורין, או יש לומר שבכל התורה יודעין מסברה שנים שעשו פטורים שכל אחד לא הרג נפש שלמה, וכמו שכתב הרמב"ם "כל נפש עד שיהיה אחד שהרג כל הנפש", אבל בשבת בשנים שהוציאו שמדובר שהיה בהוצאתם שני שיעורים שחייבים עליהם בשבת היה צריך להיות חייב מסברה בזה למדנו מואם נפש תחטא שפטורים, ומטעם שכתב רש"י שמסתבר למעט זה יכול וזה יכול שלא אורחיהו.

ובפנ"י שם בשבת צ"ג ד"ה בגמרא כתב וזה לשונו "מיהו בעיקר מילתא דזה יכול וזה יכול נראה דלאו בשאר איסורים וכו', דהא לענין שחוטא חוץ אשכחן בשנים אותיות בסכין אחד ושחטו חייבין ובשנים שאחזו באבר אחד והעלוהו פטורים כדאיתא בזבחים מקראי ע"ש, אם כן לענין שאר איסורין צ"ע". ולפי מה שהעלנו דבר זה

מחלוקת הרמב"ם והרשב"א, ולסברת הרשב"א מה שבשבת פטור היינו מטעם דלאו אורחיה ובשבת פטור על זה, ולדעת הרמב"ם אפשר שמסברה פטור כל שלא נעשה העבירה על ידי אחד, ומה שצריך קרא בשבת יש לומר ששאני שבת מרוצח, שבשנים שהרגו נמצא שלא הרג כל אחד אדם שלם, משא"כ בשבת שיש שיעור לכל אחד, ואף שגם בצידת צבי שנינו בשבת דף קו: שצבי שנכנס לבית ונעלו שנים את הבית שפטורים, ומבואר בגמ' שצבי אין בו שיעור לכל אחד שאין צידה אלא בבעל חי שלם, ולפנ"י אין צריך קרא למעט שנים שנעלו את הדלת פטורין שמסברה שפטורין ולא צריך קרא אלא לגבי הוצאה. ובזה מובן למה נמצא דין של שנים שעשו מלאכה בשבת שתי פעמים אחד לגבי הוצאה ואחד לגבי צידה, שאם היה כתוב רק בצידה היה מקום לומר שבהוצאה חייבין, ואם היה כתוב רק בהוצאה היה מקום לומר שצידה אפילו שניהם אינם יכולים כל אחד אעפ"כ פטורים, להכי צריכי תרווייהו.

ח. ועתה נחזור לענינינו בבישול בחום שלא מחמת האור, והנה זה שאין בישול בחמה מצינו זאת גם לענין פסח, שהמבשל בחמי טבריה שאינו עובר בלאו דאל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים אלא באיסור כי אם צלי אש פסחים מא, וכן גבי המבשל בשר וחלב בחמי טבריה שאין לוקין על זה, וכמו שנפסק ביור"ד סי' פ"ז ס"ו. והנה בפסח ובשר בחלב לא שייך סברת דלאו אורחיה, ואף שמצינו שרק דרך בישול אסרה תורה היינו שממעט שהמציאות של הבישול נהיה שלא כדרך המבשלים כגון שטיגן חלב בגבינה או שבישל מעט חלב שאין מרגישים טעמם בבשר זה אינו כדרך המבשלים, אבל

שמעושן דומה לגמרי למבשל, וכל שדומה לגמרי נחשב אב, וכמו שכתב המ"מ שם לבאר כך דברי הרמב"ם, והנה המ"מ כתב שם שאין נ"מ בהלכה אם נחשב אב או תולדה אלא רק שינוי השמות, אבל נראה שיש נ"מ בבשר וחלב שאם מעושן נחשב לאב חייבין עליה גם משום בישול בשר וחלב שנקרא בישול, אבל אם אינו אלא תולדה בשבת לגבי בשר וחלב פטור, ולכן מה שאמרו בירושלמי שבת שהצולה המטגן המעשן חייבים עליה משום שבת היינו מדין תולדה, ולא חייבין על זה משום בשר וחלב, תדע שהרי מטוגן מפורש ריש סנהדרין שטיגון אינו דרך בישול לגבי בשר וחלב, ואעפ"כ לענין שבת חייבין, ומיושב קושית הפר"ח והגר"א.

22.08.2018

י. בר"ן ע"ז לח, ב, בדפי הר"ן ז"ל והרמב"ן ז"ל הביא ראיה שאפילו כלי שני הוא בולע מחום שאינו מספיק לבשל, דבחולין קיא אמרינן דקדירה שמלח בה בשר אסור לאכול רותח משום דמליח הרי הוא כרותח ואע"פ שאין במלח משום בישול לגבי שבת כדאמרינן בשבת ע"ה. ולא הבינותי ששם לא אמרו אלא שאין בו משום מעבד ואם התרו בו משום מעבד פטור, אבל שלא יהיה בו משום בישול לא שמענו.

ובנובי"ת יור"ד סימן מ"ג הביא קושית השואל שמה ראיה הביא הרמב"ן שמלח אינו מבשל ממולח בשבת שאינו חייב משום מבשל, והרי בשבת אין חיוב מבשל אלא באור ומלח אינו תולדת האור, והשיב הנוב"י שגם הוא פירש כן בצל"ח שלכן אינו חייב משום מבשל המולח בשבת, שבשבת ממשכן גמרינן ובמשכן לא בישלו אלא באור, אבל הרמב"ן

אינו ממעט שבישל על חום שאין דרך לבשל, ובע"כ שפטור, שבישול אינו נקרא רק בחום שבא מאש ולא מחום הבא שלא מאור, וכמו שמכזה הינו רק מחום שבא מאור, ומה שצריך טעם בשבת שלא אורחיה הוא משום שבשבת לא כתוב בישול וכל ענינו שמכשיר מאכל לאכילה, לכן אין צריך טעם למה אין איסור בבישול בחום שלא מחמת האש, תדע שהרי בשבת חייבין גם על תולדה של בישול ואילו בבשר וחלב אין חייבין על תולדה של בישול, ובע"כ שזה הטעם שבשבת כל שדומה למלאכה בכלל המלאכה, משא"כ בבשר וחלב שצריך בישול, וכל שאין שמו בישול אינו בכלל האיסור.

ט. ובה מיושב מה שהקשו הפר"ח והגר"א על מה שפסקו הרמב"ם והשו"ע בסימן פ"ז ס"ו "המעשן (בשר וחלב) אין לוקין עליו", ובביאור הגר"א שם אות יג, "ירושלמי פ"ו מגדרים רבנן דקסרין שאלון מעושן מהו שיהיה בו משום תבשילי שבת מהו שיהיה בו משום בשר וחלב, אבל בפ"ז דשבת שם הצולה המטגן השולק והמעשן כולהו משום מבשל וא"כ הוא הדין לענין בשר וחלב פר"ח עכ"ל. ולענ"ד יש לתרץ שלכאורה קשה להבין מה מקום להסתפק אם מעושן חייבין עליו משום תבשילי שבת, וכי גרע משאר תולדות שחייבין בשבת, והרי תולדה שחייבין עליה די בדמיון קצת לאב, וכמו שכתב המ"מ פ"ז משבת ה"ד, ובודאי שמעושן דומה למבשל לכל הפחות קצת, שהרי מעושן מתבשל על ידי עשן חם ובישול הוא על ידי מים חמים.

לכן נראה שלא נסתפקו בירושלמי אם חייבין על מעושן בשבת, אלא נסתפקו אם מעושן נחשב אב או תולדה, שאפשר

ליפטר מטעם כלאחר יד וכמו שנתבאר, אכן מליח כיון שהוא סוג אחר לגמרי שמבשל מאכלים ואינו פועל מכח חום שוב יש לומר שנכלל במלאכת בישול ועדיף מחמה, ומיושב סברת הרמב"ן.

יא. והנה הרמב"ם פכ"ב משבת ה"י כתב ומותר למלוח ביצה אבל צנון וכיוצא אסור מפני שנראה ככובש כבשים בשבת והכובש אסור מפני שהוא כמבשל, ויש לעיין מה סובר, אם סובר שמולח וכובש מבשל ולא רק בולע יהיה אסור מן התורה וכדעת הר"ן ע"ז, ואם סובר שכובש ומולח אינו מבשל רק בולע וכדעת הרמב"ן יהיה מותר לכתחילה, ואם סובר כדעת הצ"ח שמולח אמנם מבשל אבל אין בו חיוב שהמלח אינו תולדות האור קשה שיהיה מותר לכתחילה כמו במבשל בחמה, והרי מלח אינו מתחלף בתולדות האור כמו תולדות חמה, שתולדות חמה אינו ניכר מהיכן הוחם אבל מלח רואין שלא הוחם באור, ואם תאמר שגוזרין מלח אטו בישול א"כ גם בחמה נגזור אטו אור, לכן נראה לומר שסובר הרמב"ם כדעת הרמב"ן ומלח אינו מבשל רק בולע, אבל אם היה מבשל היה אסור מן התורה, ומ"מ מדרבנן אסור, שכובש נראה כמבשל ולא רק בולע וגוזרין אטו מבשל, אבל בחמה שמותר מטעם שאין מבשל בהם לא גוזרין.

ולפי כל זה יש לעיין מה הדין באם נשתנה דרך בני אדם ורגילים היום לבשל בחמה. לפי דרכנו נראה שמותר, שמ"מ אין חמה בכלל מבשל, ואין הולכין בתר דורינו. אכן בכל מקום שפטורים מטעם כלאחר יד יש לדון מה הדין באם נשתנו דרכי בני אדם אם חייבים או כיון שבשבת מתן תורה דרך זה היה שלא כדרך אינו משתנה, למשל

חולק וסובר שמה שאין חייבין על בישול אינו משום שלא היה במשכן, שהרי גם אפיה לא היה במשכן ואעפ"כ חייב, והא דפטור בחמי טבריה אין הטעם משום דלא הוי בישול שאינו דומה למשכן רק הטעם משום שאינו דרך לבשל בו מה שאינו תולדות האור, לכן פסק הרמב"ם שאפילו בבב"ח דוראי לא גמרינן ממשכן ואפ"ה המבשל בו אסור ואין לוקין עליו, וכן פסק בפ"ט משבת ה"ג שהמבשל בחמי טבריה פטור, אבל עיקר טעמו לפי שהוא מסופק אם דרך לבשל בו, אבל במליח אם היה מבשל היה אפילו חייב כי דרך למלוח למאן דבעי לאורחא, ולכן אם היה מלח מבשל היה חייב בשבת מן התורה, ושפיר הוכיח הרמב"ן שאין מלח מבשל כלל עכ"ל.

ולפי מה שכתבתי באות ג' לא קשה מאפיה שחייבים אף שלא היו במשכן משום שלא מצינו שחלקה תורה בין בישול לאפיה, אבל בחום מצינו שחלקה תורה בין שחין למכוה, וכיון שבישול בחום שאינו של אור לאו אורחיה לכן מסתבר שבישול לענין שבת הוא מחום של אור, ומעתה מה שכתב הנוב"י שבחמי טבריה אין דרך לבשל, וכבר הבאתי באות ב' ממו"ח שהקשה א"כ מה נ"מ מהיכן נעשים חמי טבריה חמים אם מאש של גיהנום או ממקור אחר, שהרי לא בגלל ידיעה שמתחמם מאש רגילים לבשל בחמי טבריה יותר מאם מתחמם בדבר אחר, אלא ע"כ שלא אורחיה אינה אלא סיבה לומר שהתורה מחשיבה מלאכת בישול רק בחום האור, ולכן גם אם נמצא חום שהדרך לבשל בה מ"מ אינה בכלל מלאכת בישול, וכן יש לומר להיפך שאין דרך לבשל בחמי טבריה ומ"מ אם מקור החום הוא מאש חייבים גם אם אין דרך שאינו שינוי גמור

המוציא משא על ראשו שפטור אף שאנשי הוצל מוציאין על ראשם מ"מ הולכין אחר רוב העולם שאין דרכם להוציא על ראשם, וכמו שמבואר בגמ' שבת צב שגם אם אחד מאנשי הוצל הוציא משא על ראשו פטור אף שבעירם דרכם בכך, ונראה שיש לומר שגם אם כל העולם ינהג היום כאנשי הוצל מ"מ יהיו פטורים שהולכין אחר מתן תורה (וכמו שכתב הנתיבות בסימן שנ"ג סק"א לגבי גנב טלה ונעשה איל שהולכין אחר מתן תורה, אכן בדברי הנתיבות יש להאריך, וכתבתי במקום אחר), אבל בבישול בחמה שאינו נכנס בכלל מלאכת בישול אף שזה מכת שאין אורחיה מ"מ כיון שלא נכלל במלאכת בישול זה אינו משתנה. וכן נראה פשוט שגם אם ישתנה הרגילות ושנים יוציאו חפץ שאחד לבר יכול מ"מ לא יתחייב כיון שנתמעט מקרא אף שזה שדרשו כך הוא מחמת שאינם רגילים מ"מ זה אינו משתנה. יב. ושמעתי ממו"ח זצ"ל עוד ראייה שגם בדברים שאורחיהו לעשות בחמה אין איסור ומותר לכתחילה מהמגן אברהם בסימן ש"ב סקנ"ז על מה שנפסק שם בסמ"ו בגדים השרוים במים אסור לנגבם סמוך לאש, ובמג"א שם משום מלבן או משום מבשל כמו אונין של פשתים, וא"כ אפילו בשריה מועטת אסור, ומיהו במקום שאין היד סולדת ליכא משום בישול וכמש"כ סימן שי"ח סי"ד, ובמקום שאין בישול אין ליבון, דאם לא כן בחמה נמי ליתסר משום ליבון, אלא ע"כ כמו שכתבנו עכ"ל. והנה ללבן בשמש אורחיה ואעפ"כ מותר בחמה, וצריך לומר כיון שבדרך כלל משתמשים בחום כדי לבשל, וכיון שלגבי בישול בחמה אין אורחיה שוב אין שם מלאכה בחום החמה.

יג. והנה בבאר יצחק אור"ח סימן י"ב ענף ה' הקשה למה מותר לשחוט קדשים ביו"ט, והרי אפשר בהיתר שישחוט בשנים ושנים שעשו פטורים, וכן יש להקשות קושיא זו גם על היתר למול בשבת, והרי אפשר למול בשנים, ותירץ שכיון שהטעם של שנים שהוציאו פטורים בזה יכול וזה יכול הוא משום שלא אורחיה א"כ במצוה שמצינו שהמצוה מחשיבה למצוה ולכן חייבים גם בשנים שיעשו עיי"ש. ולפי דרכנו קשה כיון שנתמעט מקרא שנים שעשו א"כ אין צריך לילך אחר הטעם שהוא משום לאו אורחיה. ונראה ששאני שנים שעשו שרק מיעטו בזה יכול וזה יכול אבל זה אינו יכול וזה אינו יכול חייבים, ולכן גם במקום שהמצוה אחשביה שוב חזר להיות זה יכול וזה יכול כזה אינו יכול וזה אינו יכול.

עוד יש לעיין לפי מה שכתבנו באות ד' שזה שפטורין על הוצאת אדם שחי נושא את עצמו הפטור הוא משום שלא היה במשכן, וסברת הגמ' שחי נושא עצמו היינו רק להבין למה אין למדים הוצאת אדם מהוצאת שאר דברים, ולפי מה שכתבנו יש להקשות א"כ למה במוציא אדם חולה חייב שחולה אינו נושא עצמו, אבל מ"מ יש לפטור מאחר שאדם אינו בכלל הוצאה, והרי זה כמלבן בחום החמה שמותר. ונראה שבהכרח אין החילוק בין אדם לחפצים אחרים אלא הגדר שאין למדים הוצאת חפצים שמקילין מחפצים שאינם מקילין. יד. בחיי אדם הלכות שבת כלל כ ס"ו וז"ל ואם הוא דבר קשה שאי אפשר לאכלו כלל בלא שריה השורה בשבת חייב ונראה לי דאפילו בצונן וצ"ע עכ"ל. ויש לעיין בדעת החיי אדם והרי אין בישול בלא חום, וכי מים קרים עדיפים מחמה. וצריך לומר

שאזיל בשיטת הרמב"ן שכל שיש בישול על ידי מליחה וכבישה חייב, וכמו שביארנו באות י' וי"א, ולכן במליח שאינו נאכל רק בהדחה בזה נחשב הדחה כבישול, ואף שאינו בישול אבל כל שמכשיר לאכילה הרי זה בישול וחייב. וצריך לומר שמה שאין חייבים על מליחה משום בישול מדובר בצנון הראוי לאכילה, משא"כ במדיח מליח

קשה. ולפי"ז המולח בשר חי או כובשו חייב משום בישול. ובע"כ צריך לומר כן גם במלבן, שהרי המלבן במה שנותן מים על בגד מלוכלך חייב, ולמה גרע מה שמלבן בחמה, ובע"כ שאם משתמש בחום כדי ללכך שוב צריך דוקא בחום של אור ולא חום שאינו של אור, משא"כ במלבן במים שגם במים קרים מתלבן בזה חייב.